

УДК 344.65

DOI 10.32755/sjlaw.2019.01.111

Дем'яненко Ю. О.,

кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-5237-9559;

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Шпортюк О. М.,

старший науковий співробітник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-0252-5594

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ СКЛАДЕННЯ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ

Стаття присвячена аналізу механізму складення досудової доповіді персоналом органу пробації. З психологічної точки зору обґрунтовується доцільність збору та використання біографічної інформації під час прийняття судом рішення про міру відповідальності обвинуваченого.

У роботі висвітлено основні складові досудової доповіді, мета її складення позбавлення волі та призначення пробації. Зазначено, що під час збору біографічного матеріалу представник органу пробації має дослідити соціальне оточення обвинуваченого, його психологічну характеристику, аби з'ясувати причини вчинення злочину.

Ключові слова: пробація, досудова доповідь, біографія, обвинувачений, персонал органу пробації.

Постановка проблеми. У сучасному світі велика увага приділяється об'єктивному ставленню до особистості в контексті її життєдіяльності. Це стосується в першу чергу психологічного дослідження особистості в контексті скоєння протиправного діяння з метою всебічного вивчення особистості, умов її становлення та розвитку. Таке завдання можливо виконати у разі використання біографічного методу збору інформації про особистість правопорушника, яке в судовому впровадженні представлено в

досудовій доповіді, яку складає представник органу пробації, що повинен з'ясувати кримінальну історію особи, його сімейний стан та стосунки у сім'ї, житлові умови, дані про роботу, фінансове становище, спосіб проведення вільного часу, наявність алкогольної або наркотичної залежності, відомості про фізичне та психічне здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням впровадження та застосування досудової доповіді у судовому процесі присвячено праці юристів-науковців: К. А. Автухова, О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Т. А. Денисової, К. П. Задой.

Вивченням психологічних особливостей біографічного методу збору інформації про особистість займалися О. М. Лактіонов, Б. Р. Ананьєв, Н. А. Логінова, Є. Ю. Коржова, І. П. Маноха.

Однак комплексний підхід до психологічних особливостей і значення досудової доповіді в судовому процесі відсутній.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є аналіз особливостей збору та аналізу біографічного матеріалу для застосування в досудовій доповіді в рамках об'єктивного винесення рішення суду.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про пробацію» визначено, що в Україні існує три види пробації: досудова пробація; наглядова пробація; пенітенціарна пробація. Статтею 9 цього закону визначено, що досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності [1].

Формою реалізації досудової пробації є досудова доповідь про обвинуваченого.

Досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити:

1) соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, в якій міститься інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого, а саме:

– історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив злочинів);

– час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами;

– час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форма вини за обвинуваченням;

– категорія злочину за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів);

– короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення;

– умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище);

– особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами);

– соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень;

– мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань);

– фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, враховуючи його криміногенні потреби;

– наявність у обвинуваченого мотивації до позитивних змін (у тому числі з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді);

2) оцінку ризику вчинення повторного кримінального правопорушення;

3) висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за умови реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [2].

За статистичними даними Міністерства юстиції України, станом на 01.12.2018 р. 32 768 надійшло ухвал суду щодо складення досудової доповіді.

З психологічної точки зору досудова доповідь дає можливість всебічно розглянути особистість обвинуваченого та проаналізувати чинники, що сприяли вчиненню ним злочину.

Не випадково С. Л. Рубінштейн приділив так багато уваги аналізу життєвого шляху особистості, її біографії. Він зазначав, що сутність людської особистості знаходить своє завершальне вираження в тому, що вона не тільки розвивається як всякий організм, але і має свою історію, що людина лише остільки є особистістю, оскільки має свою історію, розуміючи під історією особистості її життєвий шлях, біографію [3].

У психології біографія розглядається як специфічний метод збору інформації про особистість у розрізі її життєвого шляху, за допомогою якого досліджується, діагностується, коригується і проектується життєвий шлях людини. У сучасних біографічних методах особистість вивчається в контексті історії та перспектив її індивідуального розвитку, можлива реконструкція значущих для особистості подій, відбувається аналіз причинно-наслідкових зв'язків послідовності різноманітних подій, прогноз їх впливу на подальше життя.

Баністер Д. вважає, що біографічний підхід являє собою унікальну можливість вивчати стабільність та мінливість поведінки особистості крізь час і ситуації. Він також дає можливість вивчення життєвих ситуацій, через які проходить особистість протягом свого життєвого шляху, і дослідження звичних для неї вибору та уникнення певних соціальних ситуацій [4].

Збір біографічної інформації відбувається за допомогою вивчення та аналізу автобіографій, опитувальників, анкет, щоденників, свідчень близьких досліджуваних особі людей та його соціального оточення.

Деркач А. А. виділяє такі причини використання біографій під час психопрогностичного аналізу розвитку особистості:

- 1) біографія включає в себе соціально-демографічні характеристики особистості, які характеризують її глибинну сутність;
- 2) у біографії ніби кристалізуються, осідають основні результати діяльності особистості. Водночас результати діяльності, характер її протікання є головним, визначальним критерієм оцінки особистості;
- 3) з біографії можна робити висновки про фактори, умови, в яких формувалася особистість, виявити, наскільки досягнутий рівень у розвитку особистості – результат умов, її оточення, а

наскільки її внутрішніх зусиль, устремлінь (при розумінні відомої умовності такого поділу). Аналіз біографії дозволяє проаналізувати інтенсивність устремлінь особистості, спрямованість цих устремлінь, її здатність долати ті чи інші труднощі та ін. [5].

Також він вважає, що психобіографічний аналіз особливо важливий для аналізу зіткнень природних потреб особистості з умовами, які довгий час перешкоджають їх нормальному задоволенню.

У найзагальнішому вигляді внутрішня дезадаптивність особистості, ступінь її маргінальності зростає у випадках:

1) втрати бажаного об'єкта (наприклад, дитина втратила батьків, близьких друзів, схвалення кимось і т. ін.);

2) втрати любові;

3) втрати особистістю самої себе (звільнення з роботи, коли кар'єра була головною метою життя, публічне осміяння і т. ін.) [5].

Вищезазначене може бути маркерами психологічних чинників, що зумовлюють деструктивну поведінку та сприяють вчиненню протиправних дій.

Науковці вважають, що більшість психологічних проблем виникають у дитинстві і впливають на особистісні особливості, які зумовлюють модель поведінки в зрілому віці.

Аналіз існуючих наукових досліджень щодо виникнення девіантних особливостей особистості дозволяє говорити про такі соціально-психологічні ситуації, які мають вплив на формування протиправної поведінки:

«Ситуації соціальної чи органічної неповноцінності. Діти, які страждають хворобами, психічною недостатністю, можуть бути сильно центрованими на собі, породжуючи особистості з почуттям неповноцінності і нездатності плідно змагатися з іншими.

Ситуація розбещеності, «зіпсованості» сприяє розвитку почуття спільності з іншими. У більш зрілому віці такі особи можуть почати висувати односторонні вимоги до друзів, членів сім'ї та колег. Розбещені діти зазвичай відчувають мало справжніх почуттів стосовно оточення, в тому числі і щодо суб'єктів, які їх виховали.

Ситуація знехтування породжує людей, не здатних до емоційної прихильності до інших. Виріши, вони можуть стати емоційно холодними, а часом і жорстокими [5].

На наш погляд, готуючи досудову доповідь, співробітники органу пробації мають більш докладніше описувати події з дитячих років, приділяючи увагу взаємостосункам із найближчим оточенням, особливостям виховання. Розглядаючи особливості індивідуального психічного життя людини, необхідно віднайти в ньому передумови, що могли вплинути на вчинення правопорушення за обвинуваченням.

Досудова доповідь складається працівником органу пробації, а може складатись разом із обвинуваченим. Останній має бути зацікавлений у прийнятті участі в складенні досудової доповіді, оскільки в нього з'являється можливість висловити власну позицію щодо вчинення ним кримінального правопорушення. Сутність автобіографії, в якій би галузі вона не використовувалась, полягає в тому, щоб відповісти на запитання – з яких подій життя й за допомогою яких механізмів народжується конкретна особистість і як надалі вона сама буде свою долю.

Іншими словами, в автобіографії, як в одному із джерел знань про людину, своєрідно відображається вплив психологічного та соціального середовища, в якому існує людина, автобіографія є суб'єктивним анамнезом життєвого шляху та психологічних особливостей особистості, оскільки відображає внутрішню картину сприйняття світу досліджуваних та є безпосередньою репрезентацією особистісного досвіду людини.

Автобіографічна доповідь може бути основою для аналізу мотивації до зміни способу життя обвинуваченого, бажань змінити девіантну поведінку та деструктивні переконання.

Висновки. Підбиваючи підсумок викладеному в статті матеріалу, зазначимо, що готуючи досудову доповідь, для більш об'єктивного та всебічного висвітлення особистості підсудного, персонал органу пробації повинен звертати більше уваги на особливості становлення особистості, роблячи акценти на загальну соціальну ситуацію розвитку особистості, життєві ситуації, які впливали на її становлення. Для збору біографічного матеріалу мають бути залучені не тільки самі підсудні, але і найближчі ро-

дичі, друзі, знайомі, колеги, аби дати адекватну характеристику для прийняття судом рішення про міру відповідальності підсудного.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
2. Порядок складення досудової доповіді: затв. наказом Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2 т. Москва: Педагогика, 1989. 328 с.
4. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности. Москва: Прогресс, 1987. 236 с.
5. Акмеология / под ред. А. А. Деркача. Москва: РАГС, 2004. URL: <https://sci.house/akmeologiya-scibook/psihobiograficheskiy-metod-77228.html> (дата звернення: 27.02.2019).

Demianenko Yu., Olefir L., Shportiuk O.

FEATURES OF THE USE OF BIOGRAPHIC MATERIAL FOR FORMULATION OF PRE-TRIAL REPORT

The article addresses to the analysis of the mechanism of pre-trial report formulation by the personnel of the probation body, from the psychological point of view, the expediency of collecting and using biographical information in the decision made by the court on the degree of responsibility of the accused is substantiated.

The article highlights the main components of the pre-trial report (the socio-psychological characteristics of the accused, the assessment of the risk of repeated criminal offenses, the conclusion about the possibility of correction without deprivation or restriction of liberty).

The article examines the purpose of formulation of a pre-trial report - assistance to the court in resolving the issue of preventive measure selection and providing recommendations to the court on which options for the person's corrections can be without imprisonment and the appointment of a probation. It is noted that during the biological material collection, the representative of the probation body should investigate the social environment, its psychological characteristics, as well as the reasons for the crime.

The main psychological views on the place and role of biographical material in the study of personality features are considered. The emphasis was placed on the key events identified in the life's path of the individual, which could be factors that would encourage the commission of a criminal offense. In general, some cases are presented that contribute to the maladaptation of the individual and what events in a person's life should be taken into account when analyzing the life's path of the individual. Socio-psychological situations that have an impact on the formation of

unlawful behavior are highlighted: the situation of social or organic inferiority, the situation of promiscuity, the situation of neglect/

Particular importance is given to the participation of the accused in the formulation of the pre-trial report, and the nature of autobiography, as another source of data collection in order to answer the question - from which life's events and with the help of which mechanisms a specific person is born, and how in the future he builds his own destiny from the subjective point of view. On the basis of autobiography, it is possible to analyze the attitude of the accused to his own unlawful conduct and assess the risk of committing repeated criminal offense.

Key words: probation, pre-trial report, biography, accused, personnel of the probation body.

References

1. Ukraine (2015), *On Probation: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Order On Approval of the Procedure for Preparing a Pre-Trial Report (dated January 27, 2017), № 121/29989, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>.
3. Rubinshtein, S.L. (1989), *Fundamentals of general psychology*, 2 Vol., Pedagogy, Moscow.
4. Fransella, F. and Bannister, D. (1987), *New method of personality research*, Progress, Moscow.
5. Derkach, A. (2004), *Acmeology*, Registry office, Moscow, available at: <https://sci.house/akmeologiya-scibook/psihobiograficheskiy-metod-77228.html> (accessed: 27 February 2019).